

Osmanlı Uç Toplumu: Kuruluş Döneminde Osmanlı'da Sınırlara Sosyolojik Bir Bakış

Kerem Özbey*

Araştırma Makalesi

* Sorumlu Yazar,
Doç. Dr., Artvin Çoruh
Üniversitesi, Fen-Edebiyat
Fakültesi, Sosyoloji Bölümü,
Artvin/TÜRKİYE
ozbey-kerem@hotmail.com
ORCID: 0000-0001-8824-359X

Geliş: 4 Haziran 2024
Kabul: 26 Ekim 2024
Yayın: 10 Kasım 2024

Bu çalışma ön inceleme sürecinde
ve yayımlanmadan önce
iThenticate ile taranmıştır.

ÖZ

Sınırlar, tarihsel-toplumsal bir inşa sürecinin ürünüdür. Bu çalışma, sınırlara tarihsel bir perspektiften odaklanarak Osmanlı Devleti'nin kuruluş döneminde sınırları anlamayı amaçlamaktadır. Söz konusu dönemde sınırların hangi kavramlarla ifade edildiği, Osmanlı uç toplumunun oluşumunda sınırların nasıl bir rol ve işleve sahip olduğu, Osmanlı sınırlarında toplumsal yapı ve örgütlenmenin ne şekilde gerçekleştiği, Osmanlı sınır kültürünün nasıl üretildiği ve Osmanlı'nın sınırları üzerinde güç ilişkilerinin nasıl şekillendiği, bu çalışmanın temel sorunsalını oluşturmaktadır. Bu çerçevede, Osmanlı'nın geleneksel sınır anlayışının uç, serhat ve hudut gibi kavramlarla belirli bir coğrafi bölgeyi ifade ettiği görülmüştür. Osmanlı'nın Selçuklu-Bizans uç bölgesinde ortaya çıkması, uçlarda kendi toplumsal yapı ve örgütlenmesini oluşturması ve uçlara özgü değerler sistemlerini üretmesi, Osmanlı uç toplumunu oluşturan dinamikler olmuştur. Merkezdekilerden farklı ama uçtakilerle benzer olma hali, Osmanlı sınır kültürünün temelini oluşturmuştur. Merkezi iktidar karşısında uç beyliği, uçları hem düşmana karşı korumak hem de düşmana karşı akınlar düzenlemek amacıyla uçlarda dini-toplumsal gruplar üzerinden teşkilatlanarak Osmanlı sınırlarında bir güce dönüşmüştür.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Sınırlar, Uçlar, Uç Beyliği, Uç Toplumu

Ottoman Frontier Society: A Sociological View of the Borders in the Ottoman Empire in the Founding Period

Research Article

* Responsible Author,
Assoc. Prof. Dr., Artvin Çoruh
University, Faculty of Arts and
Sciences, Department of
Sociology,
Artvin/TURKIYE
ozbey-kerem@hotmail.com
ORCID: 0000-0001-8824-359X

Received: 4 June 2024
Accepted: 26 October 2024
Published: 10 November 2024

This paper was checked for
plagiarism using iThenticate
during the preview process and
before publication.

Copyright

This work is licensed under
Creative Commons Attribution
4.0 (CC BY-NC 4.0)
International License

ABSTRACT

Borders are the product of a historical-social construction process. This study aims to understand the borders in the foundation period of the Ottoman Empire by focusing on borders from a historical perspective. The main problematic of this study is to examine how borders were defined in this period, what role and function borders played in the formation of the Ottoman frontier society, how social structure and organisation took place on the Ottoman borders, how the Ottoman border culture was produced and how power relations were shaped on the Ottoman borders. In this framework, it has been observed that the Ottoman traditional understanding of borders refers to a specific geographical region with concepts such as frontier, serhad and border. The emergence of the Ottoman Empire in the Seljuk-Byzantine frontier region, the formation of its own social structure and organisation in the frontiers and the production of value systems specific to the frontiers were the dynamics that constituted the Ottoman frontier society. The state of being different from those at the centre but similar to those at the fringes formed the basis of the Ottoman border culture. In the face of the central power, the frontier principality became a power on the Ottoman borders by organising itself through religious-social groups in the tips in order to both protect the frontiers against the enemy and to organise raids against the enemy.

Keywords: Ottoman Empire, Borders, Frontiers, Frontier Principality, Frontier Society

Funding: The author has reported that this study received no financial support.

Conflicts of interest: The author declares that there are no potential conflicts of interest.

Peer Review: External, double-blind

Finansman: Herhangi fon veya maddi destek kullanılmamıştır.

Çıkar Çatışması: Herhangi bir çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

Hakem Değerlendirmesi: Bağımsız, çift-kör hakemlik.

Atıf - Cite: Özbey, K. Osmanlı Uç Toplumu: Kuruluş Döneminde Osmanlı'da Sınırlara Sosyolojik Bir Bakış. *History Studies* 16, no. 4 (2024): 555-569.

Giriş

Sınırlar, geçmişten günümüze dek toplumsal yaşam ve örgütlenmelerin ayrılmaz bir parçası olmuştur. Devletlerin kuruluşundan toplumlararası ilişkilere, kültürel farklılıklardan siyasal topluluklara ve ekonomik sistemlere varıncaya kadar hemen her alanda sınırların tamamlayıcı ve tanımlayıcı bir işleve sahip olduğu görülür. Sınırlarla doğrudan irtibatlı devlet, ulus, kültür, vatan duygusu ve kimlik bilinci gibi kavramların nasıl inşa edildiğini anlamak için sınırlara tarihsel bir perspektiften odaklanmak gerekir. Tarihsel anlamda sınır kavramı her ne kadar modern bir kavram ve modern toplumlara has bir tanımlama olsa da geleneksel dönemde de sınırları temsil eden kavramların, anlayışların ve yapıların olduğu görülmektedir. Modern toplumların ve aynı zamanda modern Türkiye'nin inşasında başat bir role sahip olan sınırları ve sınırlarla ilişkili olguları anlamak için sınırların tarihsel kökenlerine odaklanmak yerinde olacaktır.

Sınırlar, genellikle ve çoğunlukla devletlerin yıkılıp yeniden doğdukları, milletlerin yok olup yeniden dirildikleri, vatan topraklarının bölünüp parçalanıp yeniden çizildikleri ve toplumların çöküp yeniden kuruldukları sancılı dönemlerde ortaya çıkar ve etkisini gösterir. Osmanlı Devleti'nin kuruluş dönemi de böyle bir sancılı sürecin yaşandığı, Selçuklu Devleti'nin çöküp yerine Osmanlı Devleti'nin kurulduğu bir dönemdir. Osmanlı'nın Selçuklu-Bizans uçlarında dört yüz çadırdan oluşan bir aşiretten küçük bir beyliğe ve sonrasında bir cihan devletine dönüşmesi ve altı yüzyıl süren bir imparatorluk olarak gücünün geniş coğrafyalara kadar yayılması, çok çeşitli açılardan, özellikle sınırları anlamak açısından ayırt edici özelliklere sahiptir. Bu dönem, Osmanlı'nın bir devlet, Anadolu'nun yeni bir vatan toprağı ve Anadolu coğrafyasında yaşayanların da yeni bir milleti ve toplumu oluşturdukları bir dönem olmuştur. Bu dönemde sınırlar merkezi bir konum elde ettiğinden sınırları tarihsel bir perspektiften özellikle de Türkiye'de sınırların tarihini anlamak amacıyla bu döneme odaklanmak gerekir.

Osmanlı'nın kuruluş döneminde sınırları konu edinen bu çalışma, sınırları tarihsel-sosyolojik bir perspektiften anlamayı amaçlamaktadır. Bu amaç doğrultusunda çalışmanın temel argümanı, Selçuklu-Bizans sınırında kurulan Osmanlı'nın sadece bir imparatorluk olarak değil, aynı zamanda bir uç toplumu olarak kurulduğudur. Sınırların hangi kavramlarla ifade edildikleri, hangi toplumsal içerimlere sahip olduğu, Osmanlı uç toplumunun oluşumunda sınırların nasıl bir role sahip olduğu, Osmanlı sınırlarında toplumsal yapı ve örgütlenmenin ne şekilde gerçekleştiği, Osmanlı sınır kültürünün nasıl üretildiği ve Osmanlı'nın sınırları üzerinde güç ilişkilerinin nasıl şekillendiği, çalışmanın ana sorunsalını oluşturur. Çalışmada, sınırların tarihsel olarak nasıl bir yerde konumlandırıldığı dönemin tarihsel-toplumsal şartları bağlamında analiz edilmektedir.

1. Uçlar, Hududlar ve Serhadler: Osmanlı'nın Geleneksel Sınır Anlayışı

Sınırlar, devletlerin ulaştığı en uç yeri,¹ egemenlik sahalarını² ve nüfusu yönettiği sahanın kapsamını³ gösteren yapılardır. Devletlerin ve toplumların yaşadıkları coğrafi mekânı sembolize eden sınırlar, her ne kadar modern toplumların bir ürünü olsa da geleneksel devletlerin ve toplumların örgütlenmesinde sınırlar merkezi bir yer tutmaktadır. Anthony

¹ Hastings Donnan ve Thomas W. Wilson. *Sınırlar: Kimlik, Ulus ve Devletin Uçları*. Çeviren Zeki Yaş, (Ankara: Ütopya Yayınları, 2002), 86.

² Malcolm Anderson. *Frontiers: Territory and State Formation in the Modern World*. (Oxford: Polity Press, 1996), 1.

³ Reşat Kasaba. *Bir Konargöçer İmparatorluk: Osmanlı'da Göçebeler, Göçmenler ve Sığınmacılar*. Çeviren Ayla Ortaç, (İstanbul Kitap Yayınevi Yayınları, 2012), 48.

Giddens'a göre, geleneksel devletlerde surlarla çevrili sınırlar, merkezi otoritelerin düzenli denetiminin çok dışında kalan sınır boylarıdır; devlet büyüdükçe, bu durum daha da belirginlik kazanır.⁴ Geleneksel devletlerden biri olan Osmanlı'da sınırlardan ziyade sınır boylarından bahsedilebilir. Sınırlar modern anlamda kesin çizgilerle çizilmiş bir hat değil, daha ziyade bir saha, bölge, arazi anlamında sınır boyları olarak görülmektedir. Bir diğer ifadeyle, sınırlar, modern toplumlarda bir çizgi işlevi görürken, geleneksel toplumlarda bir bölge, arazi veya alan olarak tanımlanır. Paul Wittek'in ifadesiyle, bahsi geçen sınır; bir sınır hattı olmaktan ziyade daha çok bir sınır sahasıydı, yani hiçbir tarafa ait olmayan genişçe bir araziydi.⁵ Bu çerçevede sınır, belirlenmesi güç bir bölgedir. Sınır boyunun nerede başlayıp nerede bittiğine ilişkin açık kurallar yoktur.⁶ Osmanlı'nın kuruluş döneminde sınırlar, geleneksel dönemin sınır anlayışının hâkim olduğu, sınırlardan ziyade sınır boylarının öne çıktığı bir özelliktedir.

Osmanlı'da sınırlardan ziyade sınır boylarından bahsedilirken sınır boyları da uc/uç/ucacat, hudut ve serhat kavramlarıyla tanımlanmaktaydı. Temelde bu kavramlar Osmanlı'nın geleneksel sınır anlayışını tanımlamaya dönük kavramlardır. Wittek'e göre, uç kelimesi son, sınır ve sınır beyliği anlamına gelir.⁷ Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi'ne göre, sınır anlamına sahip olan uç kavramı, genellikle Hıristiyan devletlerle olan sınırları ifade etmek için kullanılmıştır.⁸ Osmanlı Beyliği, Taner Timur'un da belirttiği gibi, XIII. yüzyıl sonlarında Bizans sınırlarında kurulmuş bir "Türkmen Uç'u" idi.⁹ Vladimir Aleksandroviç Gordlevskiy'e göre, Selçuklu'nun son dönemlerinde Türkmen önderlerinden birinin adı "Muhammed al-Uci"dir, yani uçta, sınırda duran anlamına gelmektedir. Sınırdaki yaşayan Oğuzlar "etraki uç" olarak tanımlanmıştır.¹⁰ Feridun M. Emecen, XIII. yüzyıl Anadolu'sunun siyasî ve sosyal şartlarının bir sonucu olarak kurulan Osmanlı Devleti'nin XIV. ve XV. yüzyıllarda Anadolu'daki beyliklerin büyük kısmını kendi idaresi altında birleştirmeyi başararak büyük bir ilerleme sağladığını, devrin kaynaklarında uç olarak adlandırılan Batı Anadolu bölgesinde bulunan Türkmen beyliklerini ortaya çıkaran tarihî şartların Osmanlıların da kurulup gelişmesine zemin hazırladığını vurgular.¹¹ Halil İnalçık, 1300'lü yıllarda Osmanlı Devleti, Selçuklu-Bizans sınır boylarında gaza ideolojisine sahip bir uç beyliği olarak meydana geldiğini belirtir.¹² Bu anlamda, uçlardaki askeri, siyasi, idari otoriteyi uç beyi temsil ediyordu. Osmanlı'nın uç beyliği olarak ortaya çıkmasında birer uç beyi olan Ertuğrul ve oğlu Osman'ın doğrudan belirleyici bir rolü olmuştur.

Osmanlı'da sınırları tanımlamak için kullanılan kavramlardan biri de "Serhat"tir. Serhadler, savaşların yapıldığı, toprakların sürekli genişleyip daraldığı, belirli bir coğrafi bölgeyi temsil eden sahalardır. Mehmet Ali Ünal'a göre, sınır bölgelerinde ve kalelerde hizmet gören mahalli halktan toplanmış askerlere "Serhadli", bunların bir adına da "Serhad Kulu"

⁴ Anthony Giddens, *Ulus-Devlet ve Şiddet*. Çeviren Cumhur Atay, (İstanbul: Kalkedon Yayınları, 2008), 74.

⁵ Paul Wittek, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu*. Çeviren Hilmi Haseki, (Ankara: Dorlion Yayınları, 2022), 37.

⁶ Osman Gümüşçü, "Siyasi Coğrafya Açısından Sınırlar ve Tarihi Süreç İçinde Türkiye'de Sınır Kavramı", *Bilgi Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, no. 52, (2010): 80.

⁷ Wittek, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu*, 38.

⁸ TDV İslam Ansiklopedisi, "Uç Beyi", <https://islamansiklopedisi.org.tr/uc-beyi>, (Erişim 27 Şubat 2024).

⁹ Taner Timur, *Osmanlı Toplumsal Düzeni*. (Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 2010), 101.

¹⁰ Vladimir Aleksandroviç Gordlevskiy, *Anadolu Selçuklu Devleti*. Çeviren Azer Yaran. (Ankara: Onur Yayınları, 1988), 68, 215-216.

¹¹ Feridun M. Emecen, *İlk Osmanlılar ve Batı Anadolu Beylikler Dünyası*. (İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2010), 37.

¹² Halil İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi (1300-1600)*. Çeviren Halil Berktaş. (İstanbul: Eren Yayıncılık, 2004), 47.

denilirdi.¹³ İnalçık'a göre, Osmanlı Devleti, Selçuklu-Bizans serhadinde Osman Gazi liderliğinde ortaya çıkmıştır.¹⁴ Serhadlar, sadece askeri ve idari teşkilatlanmaların olduğu sahalardan değil, aynı zamanda etkileşime açık, sosyal, kültürel ve ekonomik ilişkilerin kurulduğu sahalardır.

Osmanlı'nın geleneksel sınır anlayışını anlamada uç ve serhat kavramlarının yanı sıra hudut kavramı da yer almaktadır. Mehmet Fuad Köprülü'ye göre, XIII. asır sonlarında Ertuğrul ve sonra Osman, Kayı boyuna bağlı bir aşiretin reisi olarak Türk-Bizans hudut sahalarında örgütlenmişlerdir.¹⁵ Onun için bunlara "Turkman al-ûc" yani "hudut Türkmenleri" denir.¹⁶ Bu bağlamda, hududlar, Osmanlı'nın dinsel-geleneksel içerikli sınır anlayışını oluşturmaktadır. Öyle ki, Osmanlı'da sınırları tanımlamada kullanılan uç, serhat ve hudut kavramları, Osmanlı'nın geleneksel sınır anlayışını oluşturmaktadır. Bu şekilde bir tanımlamanın temel sebebi, Osmanlı Devleti'nin uçlarda ortaya çıkmış olmasıdır.

Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluşunda sınırların ne denli önemli olduğu Köprülü'nün Osmanlı Devleti'nin inkişafındaki amilleri 11 maddede ifade ederken bu maddelerin ilk 4 maddesinin doğrudan doğruya sınırlarla ilişkili olmasında görülmektedir:¹⁷

1. Osmanlı Devleti'nin Türk-Bizans sınırlarında bulunmasından kaynaklı coğrafi vaziyeti.
2. Türk-Bizans hudutlarındaki Türk beyliklerin Osmanlı Devleti'nin ortaya çıkmasına düşmanca bir girişime sahip olmamaları.
3. Kendisiyle aynı hududu paylaşan Bizans'a ait toprakları alan Osmanlıların Avrupa'ya geçmesi ve Balkan coğrafyasına yerleşmesini sağlayan etkenler.
4. Batı serhadlerindeki diğer beylikler gibi Osmanlı'nın başlangıçtaki hükümdarları da Bizans topraklarına hâkim olmak ve yerleşmek için gerekli maddi ve manevi koşulları, Batı hudutlarına göç edip yerleşen göçebelerden, köylü ve şehirli Türk nüfustan karşılamaları.

Söz konusu maddelerin her biri, Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda sınırların hayati bir role sahip olduğunu göstermektedir. Sınırların devletlerin ortaya çıkışındaki rolü ve önemini kavramak açısından Osmanlı Devleti'nin ortaya çıkış biçimi önemli bir örneği teşkil etmektedir. Çünkü sınırların örgütlenmesi, güvenliği, sınır ötesi topraklara akınların düzenlenmesi gibi süreçler, temelde Türk-İslam toplumlarının vatanlaşma süreçlerini göstermesi açısından önemlidir. Sınırlar, Türk ve Müslümanların yeni coğrafyaları vatana dönüştürmelerinde temel bir motivasyon kaynağı oluşturmuş, beylikten devlete uzanan yolda kilit bir öneme sahip olmuştur. Bu sebeple, sınırların, sınırları ifade eden uçların daha kapsamlı bir şekilde irdelenmesi gerekir.

2. Osmanlı Uç Toplumunun Temel Karakteristiği

Osmanlı Devleti'nin uçlarda ortaya çıkması, örgütlenmesi ve yerleşik hale gelmesi, Osmanlı'yı bir uç toplumuna dönüştürmüştür. Osmanlı uç toplumunun temel karakteristiği, toplumsal yaşam ve örgütlenmelerin uçlarda gerçekleşmesi, uca özgü toplumsal, ekonomik, siyasal ve kültürel yapı ve süreçlerin meydana gelmesidir. İnalçık'ın vurguladığı gibi, uç

¹³ Mehmet Ali Ünal, "Evliya Çelebi'ye Göre Serhadler ve Serhadliler", *International New Tendencies Congress in Ottoman Researches*. 7-9 Ekim, Sarajevo / Saraybosna, (2016), 357.

¹⁴ Halil İnalçık, *Osmanlılar: Fütühat, İmparatorluk, Avrupa ile İlişkiler*. (İstanbul: Timaş Yayınları, 2020), 98.

¹⁵ Mehmet Fuad Köprülü, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu*. (İstanbul: Alfa Yayınları, 2022), 123.

¹⁶ Paul Wittek, *Menteşe Beyliği: 13-15. Asırda Garbi Küçük Asya Tarihine Ait Tetkik*. Çeviren Orhan Şaik Gökyay. (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1944), 4.

¹⁷ Köprülü, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu*, 157-158.

bölgelerde çeşitli sosyal kökenlerden garib ve yoldaşların İslam'ın gaza anlayışı ve ganimete dayalı ideolojisi temelinde bir liderin etrafında örgütlenmeleri, bunun gaziyanları meydana getirmeleri, Anadolu'nun uçlarında beyliklerin oluşumundaki temeli ortaya koymuştur. Anadolu'nun uzak bölgelerinden geçim sağlamak ve yeni bir yaşamı isteyerek uçlara gelenler, maceracılar, din ve tarikat adamları, misafirler, Osmanlı uç toplumunu oluşturan bileşenlerdir.¹⁸ Osmanlı uç toplumu Anadolu coğrafyasının farklı bölgelerden yapılan göçler neticesinde ortaya çıkmış, uca özgü bir yaşam tarzı oluşturmuş ve uçtakilere bir aidiyet duygusu kazandırmıştır.

Osmanlı uç toplumu, toplumun muhtelif kesimlerinin iç içe geçtiği bir yapıydı. Uçlarda farklı sınıflardan, kimliklerden, mesleklerden, kültür ve medeniyetlerden insanlar yer almaktaydı. Anadolu'nun farklı coğrafyalarından insanların bulunması, uçların toplumsal görünürlüğünü oluşturuyordu. Ömer Lütfi Barkan'ın altını çizdiği gibi, Anadolu'da yer alan uç beylikleri, Müslüman Türklere oluşan çeşitli meslek sahibi kimseler çok sayıdaydı. İran'dan Mısır'a ve Kırım'a kadarki medrese hocaları, orta ve doğu Anadolu bölgelerinden gelen bürokrat kimliğine sahip kişiler ve İslam'ı şahsiyetlerden dervişler yer alıyordu. Özellikle Âşık Paşazade tarihinde Gaziyân-ı Rum, diğer tarihlerde Alp-er ve İslamiyet'ten önce Türk dünyasında yer alan Türk şövalyeleri vardı. Bu dönemde Türkler arasında İslam'ın gaza ve cihad anlayışı yayıldıktan sonra Müslüman Türk kahraman anlamına gelen Alp-Gazi unvanına sahip olmuşlar, tasavvuf anlayışı ve tasavvuf tarikatlarının nüfuz etmesiyle savaşçı dervişler anlamına gelen Alp-Erenler unvanına sahip olmuşlardır. Bunlar özellikle Hırityanlarla bitişik hudutlarda ortaya çıkmıştır.¹⁹ Uçtaki akınlar, ucu savunma pratikleri, dini-toplumsal kesimlerin örgütlenişi gibi gelişmeler Osmanlı uç toplumunun kimliğini oluşturmuştur.

Osmanlı uç toplumunu anlamada Wittek'in Garbi Küçük Asya'nın hudutları için belirttiği genel karakteristik esaslar önemli bir yer tutmaktadır:²⁰

1. Merkezî idare karşısında etnik farklılıklar. Bizans tarafında hudut hizmeti bulunan Ermeniler, İslavlar, Franklar ve gittikçe çoğalan Türkler; Müslümanlar tarafında aynı şekilde yerli, İslamlaştırılmış sekene ve bütün Müslüman cemaatinin muharip unsurlarından buraya koşup gelenler görülüyordu. Bizans tarafındaki Rum unsuru gibi Müslüman tarafta da Arap unsuru ikinci derecede bir vazife ifa ediyordu.

2. Daimî mücadele vakaları lider şahsiyetlerin ve savaşçı boyların meydana çıkmasını icap ettiriyordu. Hudutlardaki reisler merkezi idareye karşı hudutlardakilerin menfaatlerini kuvvetle ve büyük bir benlik idrakiyle temsil ediyorlar, imkanlar dahilinde özerkliğe eğilim gösteriyorlardı.

3. Hudutlardaki etnik bileşim, yerel taşra kültürü, merkezi kültürden uzaklık ve düşman komşuların kültürüyle sıkı temas, hudutlarda düşman komşuların hudut savaşçılarında kuvvetli bir kültür benzerliğini sonlandırıyor.

4. Merkezi idareye daha az tabi olan gruplar, hudutların daha az kontrolü nedeniyle hudutları birer sığınak olarak görüyorlar, hudutların etnik çeşitliliği ve kültürel ayrılıkları nedeniyle kendilerini kabul ettirebilecek bir zemin bulabiliyorlardı.

¹⁸ İnalcık, *Osmanlılar: Fütühat, İmparatorluk, Avrupa ile İlişkiler*, 108.

¹⁹ Ömer Lütfi Barkan, "Tarih, Felsefe, İçtimaiyat: Osmanlı İmparatorluğu'nun Teşekkülü Meselesi", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi* 1, no. 2, (1943): 352.

²⁰ Wittek, *Menteşe Beyliği*, 5-6.

5. Hudut savaşçılığının ekonomisi, öncelikle ganimet getiren harp ve düşman arazisine yapılan akınlara dayanır. Burada, hudutta harp daimî bir haldir. Çünkü harb burada en mühim gelir kaynağıdır. Bu suretle hükümetten faal bir yardıma ve ganimetin kendilerine terkine intizar edilir.

6. Hudut bölgelerinde maneviyat ve dünya görüşü, merkezi iktidarın anlayışına bütünüyle karşıt bir şekilde kahramanlık, şövaleresk, romantik ve bütünüyle iptidai özelliklere sahiptir.

Sözü edilen hususlar, Osmanlı uç toplumunun siyasal, ekonomik, toplumsal ve kültürel açılarından önde gelen karakteristik özelliklerini içermektedir. Bu özellikler, uçlardaki toplumsal yaşam ve örgütlenmenin benzersiz yanlarını göstermekte ve uca özgü bir toplumsal kimliğin oluşumunu ortaya koymaktadır. Bu açıdan Osmanlı uç toplumunu anlamada göç, iskân ve imar süreçleri merkezi bir öneme sahiptir.

3. Göç, İskân ve İmar: Osmanlı Sınırlarında Toplumsal Yapı ve Örgütlenme

Osmanlı uç toplumunda uçların savaşlarla statüsünün, konumunun değişmesi, bu bölgelere yapılan göçlere ve bu nedenle de uçlardaki toplumsal yapının değişmesine de sebep olmuştur. Uçlarda kimlerin yaşadığı sorusu, uçlardaki toplumsal yapıyı anlamada işlevseldir. Uçlarda kimler yaşıyor sorusuna yanıt olarak, Timur'un da belirttiği gibi, askeri şeflerin yoldaşları yani gaziler, müderrisler, devlet yöneticileri, kolonizatör dervişler, tüccarlar ve zanaatkarlar bulunuyordu.²¹ Bununla birlikte uçlarda Anadolu'nun farklı coğrafyalarından göç eden kimseler yaşıyordu.

Osmanlı uç toplumunun yapısı, büyük ölçüde göçlerle şekillenmiştir. Köprülü'ye göre, buralarda artık tamamen ziraat hayatına geçmiş Türklerden başka, Türk-İslam aleminin her tarafından geçinmek amacıyla gelmiş birtakım serseriler, Moğol baskısı ile Orta Anadolu'dan inerek aileleri ve sürüleriyle beraber yerleşecek bir toprak veya mera arayan Türkler vardı.²² Cemal Kafadar, Osmanlı uç toplumunu aşiretlerin, savaşçıların, dervişlerin, göçmenlerin, alimlerin, bürokratların oluşturduğu çeşitli toplumsal güçlerden meydana gelmiş bir yapı olarak görmüştür.²³ Wittek'e göre, Moğollardan kaçmak zorunda kalanların hepsi sınır beyliklerine akın etmişlerdi. Bunlar arasında Moğol beylerinin gözünden düşmüş olan Selçuklu Devleti'ne mensup birçok önemli şahsiyet, ağır vergilerden kaçan köylü ve şehirliler, hayvan sürülerinin çalınmasından korkan göçebeler de bulunuyordu. Bunların hepsi sınır beyliklerine sığındılar.²⁴ Uçlar, farklı kimliklere sahip insanların hayat alanı bulduğu bir bölge haline dönüşmüş, uçların toplumsal yapısı da farklı kimliklere sahip olanların göçlerinin bir sonucu olarak şekillenmiştir. Göç etmek, aynı zamanda iskân etmek, akın etmek, kaçıp kurtulmak, sığınmak, yerleşmek olarak anlam kazanmıştır.

Uçlara yapılan göçlerin başta gelen özelliği, göç edenlerin iskân edilmesi ve bu sayede uçların imarının yapılmasıdır. İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın da belirttiği gibi, uç aşiret beyleri Selçukîlerin garp hudutlarına yerleştirilmiş ve bir kısım Kayı boyu aşireti Bitinya hududunda iskân edilmiştir.²⁵ Uçlara yapılan göçler, Anadolu Selçuklu Devleti'nin uyguladığı iskân metoduna göre yapılmış, bu metotla uçların teşkilatlanması sağlanmıştır. Buna göre, Moğolların ortaya çıkmasından önce ve sonra Anadolu'ya gelen birçok Türk aşireti, Anadolu

²¹ Timur, *Osmanlı Toplumsal Düzeni*, 93.

²² Köprülü, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu*, 128.

²³ Cemal Kafadar, *İki Cihan Aresinde: Osmanlı Devletinin Kuruluşu*. Çeviren Ceren Çıkmın. (Ankara: Birleşik Yayınları, 2010), 57.

²⁴ Wittek, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu*, 47.

²⁵ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi I*. (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1988), 51.

Selçuklu Devleti'nin uyguladığı iskân metodu ile sınırlara yerleştirilmişlerdir. Anadolu Selçuklu Devleti'nin bu metodu uygulamasının temel sebebi, düşmana karşı uçlarda bir tampon mekanizma meydana getirmektir. Bu mekanizma, bir taraftan devletin sınırlarını koruyacak, diğer taraftan da düşmana saldırılar düzenleyip toprak ve ganimet elde ederek geçimi sağlayacaktır. Bu sayede Selçuklu'nun toprakları genişleyeceği gibi sınırları da korunur hale gelecektir.²⁶ Bu bağlamda, sınırları genişletmek ve genişleyen sınırları korumak, sınır boylarına yapılan göçlerde göçmenlerin belirli metotlara göre iskân edilmesiyle gerçekleştiriliyordu. Göçebelerin sınır boylarında iskân edilmesi, sınır boylarının imarını da beraberinde getirmiştir. Sınır boyları Türk-İslam dünyasının farklı bölgelerinden göç edenlerin iskân ve imarıyla düzenlenmiştir. Bu süreç aynı zamanda Osmanlı uç toplumunun yapı ve örgütlenmesini göstermesi bakımından önem taşır. Osmanlı uç toplumunun yapısı, toplumun sınıflardan, tabakalarından, statülerinden ve kimliklerinden oluşmuştur. Uçlarda yaşayanların sahip olduğu toplumsal özelliklerin çeşitliliği, toplumsal yapının da farklılıkları içerdiğine işaret etmektedir.

Osmanlı uç toplumunun örgütlenme biçimlerini anlamak amacıyla Köprülü'nün Aşıkpaşazade'ye referansla belirttiği dört önemli teşkilat bulunmaktadır. Birincisi, Gaziler ve Alplar'dır. Aşıkpaşazade'nin Gazian-ı Rum, başka menbaların Alplar, Alp-erenler gibi unvanlar altında zikrettikleri bu zümre, Anadolu'nun fütuhâtı esnasında mevcut bir içtimai teşekküldü. Türkler kahraman, cengâver manasına gelen Alp unvanının yanı sıra İslamiyeti kabul ettikten sonra dini mahiyetteki Gazi lakabı kullanılmaya başlanmıştır. İkincisi, Ahiler'dir. Anadolu'daki ikinci zümre Ahıyan-ı Rum, yani Anadolu Ahileridir. I. İzzeddin Keykavus döneminde bu teşkilat Anadolu'da güçlenmiştir. 13. Asrın ortalarından 14. Asra değin Anadolu'da devlet büyüklerinin, kadıların, müderrislerin, şeyhlerin, tacirlerin bu teşkilata dahil olmaları, teşkilatın toplumsal değerini yükseltmiştir. Üçüncüsü, Bacıyan-Rum'dur. Aşıkpaşazade'nin bahsettiği üçüncü bir içtimai teşekkül, Bacıyan-ı Rum, yani kadınlar teşkilatıdır. Bu teşkilat Hacıyan-ı Rum, yani Anadolu hacıları ve Moğol devrindeki Bahşiyân-ı Rum ile karıştırılmıştır. Acaba Aşıkpaşazade, Bacıyan-ı Rum ismi altında uc beyliklerindeki Türkmen kabilelerinin silahlı ve cengaver kadınlarını mı kastediyor? Şimdilik akla en yakın gelen tevil bu görünüyor. Dördüncüsü ise, Abdalan-ı Rum'dur. Aşıkpaşazade'nin bahsettiği dördüncü zümre Abdalan-ı Rum, yani Anadolu'nun Heterodoks dervişleridir. Bazı tarihi menbalarda Horosan Erenleri namıyla zikredilmiştir.²⁷ Bu toplumsal örgütlenmeler, Anadolu'nun Türkleşme ve İslamlaşma sürecine katkı sunan dinî-tasavvufî topluluklardır.²⁸ Bu topluluklar Anadolu'nun siyasi ve toplumsal örgütlenmesinin yanı sıra Osmanlı uçlarında da kimlerin yaşadığını ve toplumsal yapısının ve örgütlenme biçimlerini göstermesi bakımından önem taşımaktadır.

4. Merkezdekilerden Farklı, Uçtakilerle Benzer: Osmanlı Sınır Kültürünün Oluşumu

Sınır bölgeleri, çeşitli dil, din ve kültürün birlikte yer aldığı bölgelerdir. Bu bölgeler, Osmanlı-Bizans ucunda iç bölgelerden farklı bir yaşam tarzını içeren sınır/uç toplumunun ortaya çıkmasında etkili olmuştur.²⁹ Osmanlı uç toplumu kendisine özgü bir toplumsal yapıya sahip olduğu gibi yine kendisine özgü bir kültürü de üretmiştir. Bu kültür, uçlardakileri

²⁶ Cafer Çiftçi, "XIV. Yüzyılda Anadolu Uc Beyliklerindeki İktisadi Hayat Üzerine Bir Araştırma", (Yüksek Lisans Tezi). *Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, 1997, 12.

²⁷ Köprülü, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu*, 128-146.

²⁸ Halil Baltacı, "Ömer Lütfi Barkan'ın Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zâviyeleri Üzerine Değerlendirmeler", *Akademiar Dergisi*, no. 6, (2019): 98.

²⁹ Tunay Karakök, "14. Yüzyılda Osmanlı-Bizans Ucunda Toplumsal Hayat". *Asia Minor Studies* 6, no.11, (2018): 66.

merkezdekilerden farklı kılarak uca özgü bir kültürel çerçeve oluşturmuştur. İnalçık'ın ifadesiyle, uç beyliklerinden uç kültürü denilen bir hayat tarzı, onları hinterlandtan bariz çizgilerle ayırmaktadır. Uç kültürüne İslami gaza hakimdir. Allah'ın emri olan gaza, darü'l-harbe karşı itaat ettirinceye kadar daima akınlarla savaş demektir.³⁰ Köprülü'nün ifadesiyle, Osmanlı uçlarında iç sahalarda yaşayan Türklere farklı hayat şartlarına sahip çok sayıda Türk aşireti bulunmaktaydı.³¹ Bu konuda dil önemli bir örnek oluşturur. Metin Kunt'un belirttiği gibi, Selçuklu Devleti'nin başşehri olan Konya'ya akınlardan düzenleyen Karamanoğlu Mehmet Bey, Farsça ve Arapça konuşanlara tepki göstererek her yerde Türkçe konuşulması ve yazılmasını belirtmesi, Selçuklu'nun merkez kültürü ile uç boyu Türkmenlerinin nasıl farklılaştığını göstermektedir.³² Bu anlamda merkezdekilerle uçtakiler arasındaki farklılaşmayı anlamada dil önemli bir örneği teşkil etmektedir.

Osmanlı'nın sınır kültürü, merkez ile uç arasındaki kültürel farklılaşmalar temelinde şekillenmiştir. Merkez-çevre ilişkileri ekseninde meydana gelen kültürel bölünmeler, Osmanlı'daki sınır kültürünü oluşumunda doğrudan etkili olmuştur. Merkez kültürü, Selçuklu-Osmanlı geleneğinde merkezi devlet iktidarını oluşturan saray kültürünü, buna karşın çevrenin kültürü ise merkezin dışında kalan, özellikle de uçlarda görünür hale gelen ve merkezdeki kültürden farklı olarak cereyan eden bir kültürdür. Osmanlı uç toplumu, merkezi kültürden ziyade çevrenin, yani uçlarda teşekkül etmiş kültürün bir ürünüdür. Buradaki temel soru, merkez kültürü ile uç kültürü hangi dinamiklerle birbirinden farklılaşmaktadır? Bu konuda İnalçık'ın çözümlemesi önemli bir yanıt olarak durmaktadır: hinterlandtaki teoloji, şer'i hukuk ve saray edebiyatı gibi yüksek kültürün karşısında uçlarda tarikatlar, mistik ve epik edebiyat ve örfi hukuk gibi halk kültürü bulunmaktadır. Uçlardakilerin dünya görüşü, şovaleresk ve romantik özellikler göstermektedir.³³ Bununla birlikte, Ünal'ın da belirttiği gibi, serhadlerin yaşantıları, giyimleri, kuşamları, örf ve âdetleri, silahları, dilleri, geçim kaynakları bakımından imparatorluğun diğer sahalara göre farklılıklar olması ve karakteristik özellikler göstermesi tabiidir.³⁴ Bu bakımdan, merkez ile uçlarda farklı kültürel sahalardan oluşmuş ve Osmanlı'da uçlara özgü bir kültürden bahsetmek olanaklı hale gelmiştir.

Osmanlı sınır kültürünün oluşumunda merkez ile uç arasındaki farklılaşmaları, Şerif Mardin'in merkez-çevre ilişkileri ekseninde anlamak olanaklıdır. Mardin, merkez-çevre ilişkilerini Türk siyasasını açıklayabilecek bir anahtar olarak görmektedir. Ona göre, Batı'da modern ulus-devleti yaratan merkezileşme süreci, çevre güçleriyle uzlaşmalar sonucunu veren bir dizi karşı karşıya gelmeyi kapsamıştır. Devlet'e karşı kilise, ulus kuruculara karşı yerelciler, üretim araçlarına sahip olanlara karşı olmayanların çatışmaları, Batı Avrupa'nın modern siyasasının esnekliğine ve çeşitli siyasal kimliklerin gelişimine katkı sağlamıştır. Osmanlı'da ise, 19. yüzyıldan önce bu şekilde bir karşı karşıya gelme ve bütünleşme eksik kalmıştı, daha doğrusu merkez ile çevre arasındaki karşı karşıya gelme tek boyutluydu, bu da Türk siyasasının temelinde yatan en önemli toplumsal kopukluktu. Bu kopukluk, Anadolu'daki göçebeler arasında yer alan Türkmen aşiretlerle birlikte çeşitli beylikler ve dini tarikatlar arasında görülüyordu. Merkez-çevre ilişkilerindeki gevşek bağlar nedeniyle din kurumu merkez-çevre arasındaki sınır çizgisini temsil ediyordu. Merkezi tanımlayan modernleşme ve laiklik karşısında din kurumu çevreyle özdeş hale gelmiştir. Devletin

³⁰ İnalçık, *Osmanlılar: Fütühat, İmparatorluk, Avrupa ile İlişkiler*, 53.

³¹ Köprülü, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu*, 70-71.

³² Metin Kunt, "Siyasal Tarih (1300-1600)", *Türkiye Tarihi 2: Osmanlı Devleti (1300-1600)*. (Ankara: Cem Yayınevi, 1988), 20.

³³ İnalçık, *Osmanlılar: Fütühat, İmparatorluk, Avrupa ile İlişkiler*, 54.

³⁴ Ünal, *Evlîya Çelebi'ye Göre Serhadler ve Serhadliler*, 357.

ekonomi üzerinde kurduğu denetim, seçkin resmi görevlilerin vergiden muaf olması ve servetlerinin en zengin tüccarlar düzeyinde olması, merkez ile çevre arasındaki ayrımın ekonomik temellerindedir. Merkezden farklı olarak çevre, resmî kurumlar içerisinde sadece dini eğitim veren kurumlardan faydalanabiliyordu. Kültürel açıdan çevrenin ikincil düzeyde bir statüye sahip olması, bir karşı kültür oluşumunu tetiklemiştir.³⁵ Mardin'in Osmanlı modernleşmesi üzerinden çözümlediği merkez ile çevre arasındaki ilişkileri Osmanlı'nın kuruluş dönemindeki merkez ve uç arasındaki farklılaşmalara kadar geri götürülebilir. Öyle ki, Osmanlı'nın kuruluş dönemindeki merkez-uç farklılaşmaları, 19. yüzyıl Osmanlı modernleşmesi bağlamında meydana gelen merkez-çevre ilişkilerinin tarihsel kökenleri olarak görmek mümkündür.

Osmanlı sınır kültürünün oluşumunda merkezdekilerden farklı olmanın yanı sıra uçtakilerle benzerlikler önemli bir yere sahiptir. Diğer bir ifadeyle, Osmanlı uç kültürü, merkez karşısında kendine özgü bir yapı ve görünüm arz ederken, uçların kendi içindeki benzerlik ve farklılaşmalar da bu kültürün temel dinamiklerini oluşturmuştur. Wittek'in belirttiği gibi, dünyanın çeşitli yerlerinden bir araya gelmiş savaşçı unsurların çoğalmasıyla sınırların her iki tarafında dil ve milliyet bakımından acayip ve karışık bir halk meydana gelmişti ki bu da iç bölgedeki halktan tamamen farklıydı.³⁶ Kafadar'a göre, sınırın her iki yanı, toplumsal ve kültürel etkileşimlerin birbiriyle çakıştığı ve birbirlerini daha fazla yakın buldukları bir yaşayış oluşturdu.³⁷ Köprülü'nün vurguladığı gibi, sınırın Türk tarafında Müslüman ve Hıristiyan köylerinin yanı sıra şehirlerde de Müslüman ve Hıristiyan nüfus karışık vaziyetteydi. Benzer şekilde, sınırın Bizans tarafında da yerleşik Müslüman Türk nüfusla karşılaşılıyordu.³⁸ Kunt'a göre ise, uç bölgesinde gazilerle tekfurlar birbirleriyle müşterek olarak anlaşabiliyordu. Sınırlar kesin olarak çizilmemişti. Türkmenler yaylalarda, Hıristiyan ve Müslüman köylüler ovalarda, Bizanslı komutanlar kasabalarda hakim durumdaydı. Uçlarda ortak pazarlar kuruluyor ve alışveriş karşılıklı bir biçimde yapılıyordu.³⁹ Bu açıdan Osmanlı uç kültürü, merkezden farklı ama kendi içinde farklı kimliklerin ve kültürlerin iç içe geçtiği özelliklere sahip olup, sınırların bir çizgi olmaktan ziyade kültürel iç içe geçişlerin olduğu bir saha, bölge ya da arazi olarak öne çıktığı yapılarıdır.

Osmanlı'nın sınırlarında sınırın her iki tarafında bulunanlar birbirleriyle bütünüyle ayrıksı değil, daha ziyade iç içe geçmiş özellikler taşıyordu. Osmanlı-Bizans hudutları dil, din, milliyet ve kültür bakımından bütünüyle birbirinden kopuk, ayrıksı yapılar değil, birbiriyle etkileşim halinde olan, ortak dil, kültür ve aidiyet duygularının olduğu ve iç içe geçmiş kültürün meydana geldiği bir bölge olmuştur. Kafadar'a göre, dini bağdaştırıcılık ile savaşçılık, maceraperestlik ile idealizm birlikte Anadolu'daki Müslüman uç toplumuna ait kültürü oluşturuyordu. Sınırın her iki tarafı birbirine paralel özellikte olup, sosyal ve kültürel bağlara sahip bir kültürü oluşturmuşlardır. Söz konusu kültüre ait unsurlar olmadan sınır kültüründen bahsetmenin olanaklı olmadığı öne çıkan temel iddiadır.⁴⁰ Bu anlamda, Osmanlı sınır kültürü, her ne kadar merkez kültüründen farklı olsa da uçtaki diğer kültürlerle benzer bir özelliğe sahip olmuştur. Bunun temel sebebi, uçların merkezden kopuk ve dağınık olmasının yanı sıra uç bölgelerin farklı devletlerle, toplumlarla ve kültürlerle ortak sınıra sahip

³⁵ Şerif Mardin, *Türkiye'de Toplum ve Siyaset*. (İstanbul: İletişim Yayınları, 2002), 35-45.

³⁶ Wittek, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu*, 29.

³⁷ Kafadar, *İki Cihan Aresinde*, 131.

³⁸ Köprülü, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu*, 128.

³⁹ Kunt, *Siyasal Tarih*, 27.

⁴⁰ Kafadar, *İki Cihan Aresinde*, 138.

olma ve sürekli akınlar neticesinde uçların toprak, nüfus ve kültür yapısının değişmesidir. Bu sebeple, Osmanlı'nın sınır kültürü, merkezdekilerden farklı, buna karşın çevredekilerle benzer yapıdadır.

5. Merkezi İktidar ve Uç Beyliği: Osmanlı Sınırlarında Güç İlişkileri

Osmanlı'nın kuruluş döneminde merkezi iktidar ile uçlar arasındaki ilişkiler temelde güç ilişkileri temelinde şekillenmiştir. Merkezi iktidar mı ucu belirlemekte yoksa uçlar merkezi iktidara rağmen mi kendisini var etmektedir? Bu soru temelde merkez ve ucun güç mücadelesini anlamaya katkı sağlamaktadır. Merkez ile uç arasındaki güç ilişkileri, Selçuklular döneminin nasıl sona erdiğini ve Osmanlılar döneminin nasıl başladığını anlamak açısından önemli taşır. Şayet merkezi iktidar uçları belirliyorsa bu uçların merkezi iktidarın otoritesine bağlı olduğunu, uçlar merkeze rağmen kendilerini var ediyorsa bu da uçtakilerin merkezi otoriteden bağımsız bir güce dönüştüğünü yansıtmaktadır. Kuşkusuz Selçuklu-Bizans sınırlarında kurulan uç beyliği de bunun bir göstergesidir.

Uç beyliği, Osmanlı-Bizans sınırlarında sürekli akınlar düzenleyen ve uçtaki toprakların idaresinden sorumlu kişileri tanımlamaktadır. Selçuklulardan sonra Osmanlılar döneminde de sınır hattında beliren Türkmen beyleri, uç beyi unvanına sahip olmuş ve böylece uç beyliği teşkilatı meydana gelmiştir.⁴¹ Gaza şefi ve hudut komutanı olarak da tanımlanan uç beyleri, idaresinde bulunan toprakları bağımsız bir şekilde idare ediyordu. Sultanlar toprakların idaresini biçimsel düzeyde uç beylerine devretmişlerdir. Merkezi iktidardan görece bağımsız durumda olan uç beyleri, toprakların genişlemesinde sultana destek sunuyorlardı. Uç beyleri bu yükümlülükleri hoş karşılıyor, bunu bir yük olarak görmüyorlardı. Çünkü onlar için savaş demek, ganimet demektir.⁴² Bu bakımdan, merkez ve uç ilişkileri bütünüyle birbirinden kopuk değil, daha ziyade karşılıklı otoritelerin birbirini tanıması ve aralarında dayanışmaya dayalı ilişkilerin kurulması biçiminde temayüz etmiştir. Devlet ve uçlarının güç ilişkileri başlangıçta merkezi devlet iktidarının uçları yönettiği, yani kendi ucunu oluşturduğu, buna karşın daha sonraki süreçte uçların kendi iktidarlarını oluşturarak merkezi devlet iktidarı karşısında ucun iktidarını kurduğu görülmektedir. Çünkü uçlar, devlet otoritesinin dışında kalan alanlar olarak ulaşılması güç bölgelerdir.

Devlet otoritesinden mümkün olduğu kadar kaçmaya gayret eden boylar, burada, hudutlarda hareket serbestliğinin en yüksek derecesini tadıyorlardı. Merkezî idare bu uzak dağ mıntıklarına hemen hemen yetişemiyordu.⁴³ Devletin ulaşmakta güçlük çektiği uçlar, uç beylerinin kontrolünde yönetiliyordu. Selçuklular döneminin son bulmasıyla birlikte, sınırlardaki beylikler gücü kendilerinde bulmuş ve kendi otoritelerini kurmuşlardı. Nitekim Anadolu'da kurulan beyliklerden biri de Osmanlı uç beyliği, Cemal Kafadar'ın da belirttiği gibi, bir uç bölgesi olarak İslam-Bizans uçlarında yer almıştır.⁴⁴ Selçuklu-Bizans hududunda ortaya çıkan Osmanlı uç beyliği, daha sonraki akınlarla hudutlarını genişleterek ve Anadolu'daki diğer beylikler üzerinde hakimiyet kurarak beylikten imparatorluğa dönüşmüştür. Söz konusu dönüşümü anlamak için uç beyliğinin anlaşılması gerekir.

Bizans ile İslam alemleri arasında gerçekleşen sürekli savaşlar, sınırın her iki tarafında bulunan çevrede özel bir askeri teşkilatın kurulmasına sebebiyet verdi. Sınır beylikleri ismini

⁴¹ Feridun M. Emecen, "Uç Beyi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2012) 42: 38-39.

⁴² Gordlevskiy, *Anadolu Selçuklu Devleti*, 126.

⁴³ Wittek, *Menteşe Beyliği*, 4.

⁴⁴ Kafadar, *İki Cihan Aresinde*, XI.

verilen çevrelerde yaşayan halk, sürekli bir sınır savaşıyla karşı karşıyaydı. Sınır beyliklerinin savaşçıları düşman akınını durdurmaya hazırdılar, onlar da aynı şekilde akınlar yaparak sık sık düşmanlarının topraklarına girerlerdi. İslam sınır beyliklerinin savaşçılarına Gazi unvanı verilirken, Bizans sınırında bulunan sınır beyliklerinin savaşçılarına Akritoi unvanını verilmiştir.⁴⁵ Sınırlardaki mücadeleler süreklilik arz ettiği için, sınırın güvenliğini sağlayacak çeşitli askeri ve idari teşkilatlanmalar oluşturulmuştur. Selçuklu-Osmanlı uçlarında Gaziler-Alplar'ın teşkilatından oluşan uç beyliği yer alırken, Bizans tarafında ise Akritoi adındaki sınır savaşçıları yer almıştır. Sınırlardaki mücadeleler Gaziler-Alplar ile Bizans'ın sınır savaşçıları Akritoiler arasında gerçekleştirilmiştir.

Uç beyliği, Osmanlı'nın sınır bölgelerindeki askeri-idari bir teşkilatlanma olarak kurulmuş olup, bu beyliğin idaresinden sorumlu kişiler ise uç beyleridir. Türkmen aşiretlerinden oluşan uç beyleri, uçları hem düşmana karşı korumak hem de düşmana karşı akınlar düzenlemek amacıyla uçlarda teşkilatlanmışlardır. Köprülü'nün ifadesiyle, Anadolu'nun Doğu ve Batı hudutlarında meydana gelen uç teşkilatı, bir yandan serhadlerin düşman tecavüzlerinden korunmasını, diğer yandan da düşman sahasına akınlar düzenleyerek ganimete sahip olmak amacıyla ortaya çıkmıştır.⁴⁶ İnalçık'ın altını çizdiği gibi uç teşkilatının ilk görevi, gelecek istilaları karşılamak, ikincisi ise devamlı şekilde düşman tarafına akınlar yaparak düşmanı zayıflatmak ve onun lojistik imkanlarını bozmaktır. Osmanlı Devleti bir komşu ülkeye savaş açtığı zaman hudutlar ötesindeki bölge daha önceden zayıflamış haldedir. Uçların fonksiyonlarından birisi budur.⁴⁷ Bu açıdan Türkmen aşiretleri, yani Oğuz boyları olan uç beyleri, savaşçı kimlikleriyle öne çıkmışlardı, sınırlarda hazır bulunurlar, sınırları korur ve düşman komşularına akınlar yaparlardı.⁴⁸ Böylece, uç beyleri, Osmanlı sınırlarında askeri-idari teşkilatlanma oluşturarak sınırların da güvenliğini sağlıyorlardı.

Sonuç

Osmanlı Devleti'nin kuruluş döneminde sınırların anlamını ve önemini anlamayı amaçlayan bu çalışmada, geleneksel devletlerdeki sınır anlayışının Osmanlı'da nasıl inşa edildiğine odaklanılmıştır. Osmanlı'nın kuruluş döneminde sınırlar farklı kavramlarla ifade edilmiştir. Bunların başında uç kavramı yer almaktadır. Uçlar, Osmanlı'nın devletleşme sürecinde sınır boylarını ifade etmek amacıyla ifade edilen bir kavramdır. Osmanlı sınırlarına etrak-i uç ve Türkmen uç'u, sınırdaki yöneticilere de uç beyi adı verilmiştir. Osmanlı'nın uçlarda ortaya çıkması, uç bölgelerde örgütlenmesi ve uçlara özgü toplumsal ve kültürel değerlerle iç içe olması, Osmanlıyı bir uç toplumuna dönüştürmüştür. Osmanlı uç toplumu, uçlardaki Türkmen aşiretlerinin, gazilerin ve Alplerin Bizans'a karşı yapmış olduğu akınlar neticesinde gerçekleşmiştir. Osmanlı'nın kuruluş dönemi, önemli ölçüde Anadolu'nun Türkleşme ve İslamlaşma sürecinin hız kazandığı bir dönem olduğundan, sınırlara yüklenen anlamlar da bu çerçevede şekillenmiştir. Bu açıdan Osmanlı'nın doğuşu aynı zamanda Osmanlı uç toplumunun oluşumu olarak değerlendirilebilir. Uçlarla birlikte, Osmanlı'da sınırlar, serhat kavramıyla da nitelendirilmiş, Osmanlı'nın sınır bölgelerine serhat, bu bölgelerde yaşayanlara da serhadliler adı verilmiştir. Serhadler, Osmanlı-Bizans ucunu ifade eden, düşmana karşı savaşların yapıldığı, geniş toprakları içeren bir bölgedir. Serhadlar, bir çizginin çok ötesinde bir bölgeyi kapsamaktadır. Uçlar ve serhadlerden sonra Osmanlı'da sınırlar, sınır boylarını ifade eden hudut kavramıyla da ifade edilmiştir. Osmanlı sınırlarında

⁴⁵ Wittek, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu*, 29-31.

⁴⁶ Köprülü, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu*, 124.

⁴⁷ İnalçık, *Osmanlılar: Fütühat, İmparatorluk, Avrupa ile İlişkiler*, 59.

⁴⁸ Gordlevskiy, *Anadolu Selçuklu Devleti*, 271.

yaşayanlar, hudut Türkmenleri olarak tanımlanmış, hudutlar da dinsel-geleneksel değerleri içeren yapılar olarak görülmüştür. Dinsel-geleneksel değerler, hudutlarda yaşayanların devletleşme, vatanlaşma ve dini değerlere göre buldukları hudutları sahiplenme pratiklerini içermektedir.

Geleneksel Osmanlı uç toplumu, çeşitli toplumsal kesimlerin birlikte var oldukları bir toplumdur. Bu toplumsal yapıda, Türk ve İslam medeniyetine mensup kesimlerden, sınıflardan, mesleklerden ve kimliklerden insanlar bulunuyordu. Anadolu'nun uzak bölgelerinden daha iyi hayat arayışı için göç edenler, Moğolların baskısından kaçıp gelenler, ağır vergilerden kaçanlar, tarım ve hayvancılıkla geçinenler ve yönetici konumundan düşenler Osmanlı uçlarına göç ederek Osmanlı uç toplumunu oluşturmuşlardır. Osmanlı uç toplumunun yapısını oluşturan bu gruplar, Osmanlı'nın uçlarında yer edinmiş ve uç teşkilatını meydana getirmişlerdir. Osmanlı uç teşkilatı Gaziler ve Alplerin, Ahilerin, Bacıyan-ı Rumların ve Abdalan-ı Rumların Osmanlı uçlarında fütuhata gerçekleştiren dini-toplumsal gruplardan oluştuğu görülmektedir. Bu gruplar, Osmanlı uç toplumunun örgütlenmesinde çok önemli bir yer tutmuştur.

Osmanlı uç toplumunun ortaya çıkması, gelişimi ve örgütlenmesiyle birlikte Osmanlı uçlarına özgü bir kültür de ortaya çıkmıştır. Osmanlı uç kültürü, uçlarda yaşayanlara özgü bir kültürel değerler sistemini ifade eder. Merkez-uç ilişkileri açısından bakıldığında, Osmanlı uç kültürü, uçtakileri merkezdekilerden ayıran ve yalnızca uca özgü özelliklere sahip olan bir kültürü tanımlar. Bu da Osmanlı'da sınır kültürünün oluşumu açısından önemli bir yere sahiptir. Osmanlı'da merkez kültürü ile çevrenin kültürünü birbirinden ayıran hatlar, aynı zamanda merkez karşısında sınır kültürünü de birbirinden ayırmaktadır. Osmanlı uç toplumu da merkezden ziyade çevredeki, yani uçlarda meydana gelmiş bir kültüre dayanmaktadır. Dinden edebiyata, giyim-kuşamdan müziğe, hukuktan dillere, geçimden evliliklere varıncaya dek çok farklı alanlarda merkezdeki kültür ile sınırdaki kültür birbirinden ayrı özellikler taşımaktadır. Bununla birlikte, Osmanlı sınır kültürü, her ne kadar merkezdekilerden farklı olsa da sınırdakilerle benzer özelliklere sahiptir. Sınırdakiler, iç içe geçmiş bir yaşam alanına sahip olduklarından kültürel açıdan benzer özelliklere sahiptir. Bu bakımdan uçlarda Osmanlı ile Bizans'a ait kültürel süreçler birbirine benzer özelliktedir.

Güç ilişkileri açısından bakıldığında, Osmanlı'da merkezdekilerle uçtakiler arasında bütünleşmeler kadar farklılaşmalar da bulunmaktadır. Osmanlı sınırlarındaki uç beyliği, bir taraftan devletin uçlarını savunmak, korumak ve yeniden inşa etmekle merkezi gücü temsil ederken, diğer taraftan da merkezi iktidardan bağımsız olarak uçlarda bir siyasi otoriteyi temsil etmektedir. Merkezi otoritenin uzanamadığı alanlar, yani uçlar, büyük ölçüde uç beylerinin idaresinde olmuş, uç beyleri Osmanlı sınırlarında kendi yönetiminde askeri ve idaresi teşkilatlanmalar oluşturmuştur. Bu teşkilatlanmalarla uç beyleri, uçları düşmana karşı savunmuş ve fırsat buldukça düşmana akınlar düzenlemişlerdir. Osmanlı sınırlarında kontrolü elinde bulduran uç beyleri, bu sayede merkezden farklı olarak uçlarda kendi gücünü oluşturmuş ve buna göre örgütlenmişlerdir.

Osmanlı'da sınırların nasıl inşa edildiği sorusu, Osmanlı'da sınırların hangi kavramlarla ifade edildiğini, Osmanlı uç toplumunun nasıl ortaya çıktığını, örgütlendiğini ve yerleşik hale geldiğini, Osmanlı sınırlarında nasıl bir toplumsal yapının oluştuğunu, Osmanlı sınır kültürünün nasıl üretildiğini ve Osmanlı sınırlarındaki güç ilişkilerinin yapısını anlamakla olanaklıdır. Osmanlı'da sınırlar, devletin kuruluş sürecinin gerçekleştiği merkezi alanlar olmuş, uçlardaki askeri, idari, siyasi, toplumsal, kültürel yapı ve örgütlenme biçimleri,

devletin ve toplumun kurulduğu coğrafyayı şekillendirmiştir. Uçlar, her ne kadar merkezden uzakta yer alan bölgeler olsa da yeni devletin kurulduğu bir merkez halini almıştır. Uçlarda sürekli savaşıma hazır olma hali, gazilerin, Alplerin, dervişlerin ve daha birçok dini-toplumsal kesimin örgütlenmeleri, Anadolu'nun Türk ve İslam dünyasının yeni coğrafyasına dönüşümünün hız kazanmasını sağlamıştır. Osmanlı'nın kuruluşuyla ilgili olarak, dört yüz çadırdan nasıl bir imparatorluğa dönüştüğüyle ilgili kadim meselede, her ne kadar farklı tarihsel-toplumsal dinamikler yer alsada sınırların da bu süreçte merkezi bir dinamik olduğu söylenebilir. Kuşkusuz uçlarda çok sayıda Türkmen aşiret bulunmasına rağmen Osman'ın aşiretinin devletleşmesinin çeşitli sebepleri olmakla birlikte, uçlarda var olma ve örgütlenme biçimi de bu süreçte doğrudan etkili olmuştur.

Sonuç olarak; Osmanlı'nın kuruluş döneminde sınırların toplumsal içerimlerini anlamak, sınır kavramının tarihsel-toplumsal çerçevesini ve Osmanlı'dan Cumhuriyet'e ve günümüze kadarki süreçte Türkiye'de sınırların sosyolojik açıdan nasıl inşa edildiğini anlamak açısından temel bir öneme sahiptir. Toplumsal yapının örgütlenme biçiminden merkez-çevre ilişkilerine, kültürel sahanın şekillenmesinden güç ilişkilerine varıncaya kadar günümüz toplumlarını yakından ilgilendiren meselelerin sosyotarihsel dinamiklerini anlamak için Osmanlı'nın kuruluş döneminde sınırların toplumsal içerimleri birbirinden farklı özellikler sunmaktadır.

Kaynakça

- Anderson, Malcolm. *Frontiers: Territory and State Formation in the Modern World*. Oxford: Polity Press, 1996.
- Baltacı, Halil. "Ömer Lütfi Barkan'ın Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zâviyeleri Üzerine Değerlendirmeler", *Akademiar Dergisi*, no. 6 (2019): 93-126.
- Barkan, Ömer Lütfi. "Tarih, Felsefe, İhtimaiyat: Osmanlı İmparatorluğu'nun Teşekkülü Meselesi.", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi* 1, no. 2 (1943): 343-356. https://doi.org/10.1501/SBFder_0000000041
- Barkan, Ömer Lütfi. *Kolonizatör Türk Dervişleri*, İstanbul: Hamle Yayınları, 1993.
- Çiftçi, Cafer. "XIV. Yüzyılda Anadolu Uc Beyliklerindeki İktisadi Hayat Üzerine Bir Araştırma", Yüksek lisans tezi, Bursa Uludağ Üniversitesi, 1997.
- Donnan, Hastings ve Thomas W. Wilson, *Sınırlar: Kimlik, Ulus ve Devletin Uçları*. Çeviren Zeki Yaş, Ankara: Ütopya Yayınları, 2002.
- Emecen, Feridun M. *İlk Osmanlılar ve Batı Anadolu Beylikler Dünyası*, İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2010.
- Emecen, Feridun M. "Uç Beyi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 42. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2012, 38-39.
- Gordlevskiy, Vladimir Aleksandroviç. *Anadolu Selçuklu Devleti*, Çeviren Azer Yaran. Ankara: Onur Yayınları, 1988.
- Gümüşçü, Osman. "Siyasi Coğrafya Açısından Sınırlar ve Tarihi Süreç İçinde Türkiye'de Sınır Kavramı", *Bilig Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, no. 52 (2010): 79-104.
- İnalçık, Halil. *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi (1300-1600)*, Çeviren Halil Berktaş. İstanbul: Eren Yayıncılık, 2004.
- İnalçık, Halil. *Osmanlılar: Fütühat, İmparatorluk, Avrupa ile İlişkiler*, İstanbul: Timaş Yayınları, 2020.
- Kafadar, Cemal. *İki Cihan Aresinde: Osmanlı Devletinin Kuruluşu*, Çeviren Ceren Çıkm. Ankara: Birleşik Yayınları, 2010.

- Karakök, Tunay. "14. Yüzyılda Osmanlı - Bizans Ucunda Toplumsal Hayat.", *Asia Minor Studies* 6, no. 11 (2018): 53-68. <https://doi.org/10.17067/asm.364247>
- Köprülü, Mehmet Fuad. *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu*, İstanbul: Alfa Yayınları, 2022.
- Kunt, Metin. "Siyasal Tarih (1300-1600)", *Türkiye Tarihi 2: Osmanlı Devleti (1300-1600)*, Ankara: Cem Yayınevi, 1988.
- Mardin, Şerif. *Türkiye'de Toplum ve Siyaset*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2002.
- Timur, Taner. *Osmanlı Toplumsal Düzeni*, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 2010.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. *Osmanlı Tarihi-1*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1988.
- Ünal, Mehmet Ali. "Evliya Çelebi'ye Göre Serhadler ve Serhadliler", *International New Tendencies Congress in Ottoman Researches*, 7-9 Ekim, Sarajevo / Saraybosna, (2016): 353-390.
- Witteck, Paul. *Menteşe Beyliği: 13-15. Asırda Garbi Küçük Asya Tarihine Ait Tetkik*, Çeviren Orhan Şaik Gökyay. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1944.
- Witteck, Paul. *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu*. Çeviren Hilmi Haseki. Ankara: Dorlion Yayınları, 2022.

Summary

This study, which aims to understand the meaning and importance of borders in the founding period of the Ottoman Empire, focuses on how the understanding of borders in traditional states was constructed in the Ottoman Empire. During the foundation period of the Ottoman Empire, borders were expressed with different concepts. Foremost among these is the concept of the frontier. Uçlar is a concept that was used to express the border lengths during the statehood process of the Ottoman Empire. Since the foundation period of the Ottoman Empire was a period in which the process of Turkification and Islamisation of Anatolia gained momentum, the meanings attributed to borders were also shaped within this framework. In this respect, the birth of the Ottoman Empire can also be considered as the formation of the Ottoman frontier society. Along with the frontiers, the borders of the Ottoman Empire were also characterised by the concept of serhad, and the border regions of the Ottoman Empire were called serhad and the people living in these regions were called serhad people. After the frontiers and serhads, borders in the Ottoman Empire were also characterised by the concept of hudut, which refers to the border lengths. The people living in the Ottoman borders were defined as hudut Turkmens, and the borders were seen as structures containing religious-traditional values. Religious-traditional values include the practices of statehood, homelandisation and ownership of the borders according to religious values. Those who migrated from distant regions of Anatolia in search of a better life, those who fled from the oppression of the Mongols, those who escaped from heavy taxes, those who lived on agriculture and animal husbandry, and those who fell from the position of rulers migrated to the Ottoman frontiers and formed the Ottoman frontier society. These groups, which formed the structure of the Ottoman frontier society, settled in the Ottoman frontiers and formed the frontier organisation.

The Ottoman fringe culture expresses a system of cultural values specific to those living at the fringes. From the point of view of centre-edge relations, Ottoman edge culture defines a culture that distinguishes those at the edge from those in the centre and has characteristics specific only to the edge. This has an important place in the formation of the frontier culture in the Ottoman Empire. The Ottoman frontier society was also based on a culture that originated in the periphery, that is, at the edges, rather than in the centre. However, the Ottoman frontier culture, although different from that of the centre, had similar characteristics to those of the frontier. The frontiers have culturally similar characteristics as they have an intertwined living space. In this respect, the Ottoman and Byzantine cultural processes at the frontiers are similar to each other. In terms of power relations, there were differentiations as well as integrations between those at the centre and those at the fringes in the Ottoman Empire. On the one hand, the end beys on the Ottoman borders represented the central power by defending, protecting and reconstructing the ends of the state, and on the other hand, they represented a political authority at the ends independent from the central power. With these organisations, the end lords defended the ends against the enemy and organised raids against the enemy whenever they had the opportunity. In this way, the end beys, who had control over the Ottoman borders, established their own power at the extremities and organised themselves accordingly. As a result, the borders of the Ottoman Empire were the central areas where the establishment of the state took place, and the military, administrative, political, social, cultural structure and forms of organisation at the fringes shaped the geography in which the state was established.